

Látogatás egy égitesten Csokits János költőnél, Andorrában

1998-ban a Duna Televízió segítségével felkerestem (Wonke Rezső operatőrrel) Csokits János költőt Andorrában. A nyugati magyar irodalmi folyóiratokban megismert versei, később 1991-ben Magyarországon is megjelent válogatott versei alapján tudtam, hogy a „pireneusi remete” a XX. század második felének egyik legrangosabb magyar költője.

Két napi út után a francia Perpignan várost elhagyva feltűntek a Pireneus júliusban is hóföldte hegycsúcsai. Több száz szerpentin után végre beléptünk az egyik európai törpeállamba, Andorrába. A kőből épült parasztházak, a kora-román templomok, a jellegzetes, magukban álló harangtoronyok, a „szamárhátú” hidak a középkor hangulatát idézték.

Itt élt a költő Escàs-ban, egy hegyi faluban. Az ekkor forgatott portré-filmben elhangzott vallomás szerkesztett változatát közöljük.

Érdeklődésem gyermekkorom óta az eredethez, a Föld, az élővilág eredetével foglalkozó tudományokhoz vonzott. Édesapám, akinek a Holdról tettem fel kérdéseket, megmutatta nekem James Janes *A csillagos ég titkai* című könyvét. Amikor látta, mennyire érdekel a téma, heteken keresztül minden vasárnap este felolvasott belőle pár oldalt. A felolvasások nyomán a szó szoros értelmében kitágult a látóköröm. Több mint fél évszázada kísér az a mindent átható érzés, hogy égitesten élek, csillagok, naprendszerek, tejutak között. És a csillagászati távlatok gondolatával belém költözött a kozmikus távlatok tudata is.

„Érkezésem óta
húszezerszer fordult meg a Föld,
ötvenötször kerülte meg a Napot,
ki tudja, hányszor változott az ég,
nem is számítva a Hold
hideg és véres játékeit.

Húszezer nap egy idegen bolygón...
egyedül a lélek őserdejében...
rabság a bűzös csontbarlang mélyén...
Micsoda kaland!
Filléres regény hőse lehetnék –
ha lenne szabadulás.
(...)

Éjszaka felriadok –
sehol egy fény,
nem tudom hol és mikor
fekszik ez a test,
semmi vesz körül, fekete csönd,
csontomig ér a vakság iszonyata –

érezem az ürességben
valahol valami van,
valaki érzi ő vagyok én,
valahogy érzem én vagyok ő –
hirtelen összeáll az itt és most,
nézek a semmibe: nincs ebből kiút?

Keresték a kiutat innen
költők, álmodók, szentek,
az Éden látnokai, keresték
Bábel és Gomora földjén,
Ararát iszapjában,
keresték mindenütt

az utat az iszapon át
az Édenkertbe vissza,
a szerpentin ki a szívből,
az ösvényt a puszta szívből,
a délibáb útját
hazafelé...”
(Egy hajótörött naplójából – részlet)

Budapesti vagyok, ott is születtem, ott nőttem fel, ott jártam elemi iskolába, gimnáziumba, és ott kezdtem az egyetemem. Ami aztán megszakadt a végén, amikor külföldre

kellett távoznom. Élményeim természetesen, mint mindenkinek, a gyerekkoriak a legerősebbek, amelyekből az ember sokáig, még felnőtt és öreg korában is él, főleg a költők, legalábbis ezt olvasom mindenütt. 1945 februárjáig Budapesten tartózkodtam. Amikor az oroszok bevonultak és befejeződtek a harcok, majd lezajlott a hatalomátvétel, akkor jelentkeztem a budapesti őrzászlóaljba. Önként jelentkeztem a németek ellen. De először nem hívtak be, mert túl fiatal voltam, még a tizenhetedik évemet sem töltöttem be. De a nyakukra jártam, miért nem hívnak, és végül is behívtak. Kiképzést gyakorlatilag nem kaptam. Jászberénybe vittek, pár napig tartózkodtunk ott, aztán bevagoníroztak, és vittek Ausztria felé. De ez már április végén volt, és május első napjaiban, úgyhogy mikor megérkeztünk Bécsújhelyre, ott ért minket a hír, hogy a németek letették a fegyvert. Így aztán az egész jelentkezés csak gesztus maradt, mert gyakorlatilag sehol nem találkoztunk német katonákkal. És ha találkoztunk volna, bizonyára már nem ülnék itt. Verseket tizennyolc éves koromban, '46-ban kezdtem írni. De valamiből meg kell élni, és engem amúgy is érde-

kelt a jog, a jogi szövegnek az elemzése, bizonyos értelemben filológiai munka is, és úgy gondoltam, talán ügyvéd lehetek. Ez volt az egyetlen oka, hogy a jogi egyetemet választottam.

*„Ez a táj végig üres.
Nincsen Isten.
Kialtoztam, hogy egy lélek
keres
valakit, aki segítsen.
Nem jött válasz.
A köd
minden érthetőt benyálaz.
(...)
Az emberek
tülekednek,
undorodnak
felbomlóban.
Ebben már egyek.
Már csalódtak
minden szóban.
(...)
Valahonnan elindultam:
ezt nem kértem!
Valahogyan
felindultam:
ide értem.

Önmagamból
kifordultam,
egyedül és
Isten nélkül
önmagamba
befordultam:
tájja lettem.

Így kell lennem.
Te is nézhetsz:
járjál bennem!
Nincsen vissza.
A vándor a
halált issza.”*

(Tájkép, részlet)

1946–47–48-ban diákkoromban esténként lejártam az Andrássy út és Nagymező utca környékén különböző eszpresszókba. Korombeliekkel találkoztam, jórészt színiakadé-

miásokkal, az egyetemen pedig a joghallgatók segítő és tudományos egyesületében is működtem. Szóval úgy is mondhatjuk, hogy szervezkedtem, de nem politikailag, hanem egyszerűen az egyesületben dolgoztam, a választmányban is benne voltam. Régi rossz szokásomhoz híven soha nem tudtam befogni a számat, politikai kijelentéseket is tettem, abban a hitben, hogy szabad országban élek. Ugyanez történt, ha barátaimmal este összeültem, és megbeszéltük az eseményeket. Ha jól emlékszem, '49 januárjában, amikor a Mindszenty-per zajlott, egy alkalommal éjfél után jöttem haza. Becsöngettem, a házmesterné beengedett, az udvarban nem volt világítás. Mentem a lépcsőház felé, és a házmesterné közben már visszament a lakásába. Egyszer csak a sötétből előlépett valaki, megszólított. A házbizalmi, aki egyben tömbbizalmi is volt. Természetesen ez a cím nem azt jelentette, hogy bírja a ház lakóinak bizalmát, hanem azt, hogy a Kommunista Párt bizalmát bírja, elsősorban pedig az államvédelmi hatóságokét. Be is rendelték őt az Andrássy út 60. alá, és megkérdezték tőle, hogy miféle ember vagyok, mert hét feljelentés fekszik ellenem ott, részben az eszpresszókából, ahova jártam, részben pedig az egyetemről. Hogy ezekben a feljelentésekben pontosan mi volt, azt én nem kérdeztem, de sejthetjük, bizonyos megjegyzéseim alapján a beépített férfiú följelentett. A házbizalmi azt tanácsolta, hogy tűnjek el az egyetemről, és tűnjek el az eszpresszókából, mert előbb-utóbb rossz vége lesz. Akkor ezt még nem értettem, mert nem tudtam, hogy mit jelent a rossz vég, bár utóbb megtudtam, hogy elvittek jogászhallgatókat is, akik rendszerint aztán munkatáborba kerültek: előzőleg az ÁVÓ pincéjében megdolgozták őket, és aztán Recskre

vagy máshova vitték őket. És akkor a szüleim úgy döntöttek, hogy ezt nem kockáztathatom meg. Úgy döntöttek, hogy el kell mennem. Édesanyám egy ismerőse ajánlott egy csempészt. Ausztria felé nem lehetett átmenni a határon, mert a határzár már állt. Aknamező, szögesdrót, megfigyelőtornyok. Körbe kellett menni, mert a csehek akkor építették az ő határzárukat Ausztria felé, de még nyitva volt a határ. A Szovjetunió felé indultam, Debrecenen, Nyíregyházán át Dögénél értük el a határt, ott már várt egy ember, akit a csempész ismert. Királyhelmece, Kassa. Kassán szálltunk vonatra, addig szekéren vittek, ránk rakták a szénát, úgyhogy széna alatt kellett utazni. Kassától Pozsonyig volt a legveszélyesebb, mert akkor már a cseh hatóságok razziáztak a vonatokon, igazoltatták azokat, akiket gyanúsak találtak, és szerencsének tekinthetem, hogy nem történt igazolás, mert akkor megint csak azt mondom, hogy nem ülhetnék itt. Valahogy nem voltam tudatában a veszélynek, amit a mai napig sem értek, inkább csak nagy izgalom vett erőt rajtam. Semmi olyan érzésem nem volt, hogy elfoghatnak, és akkor mi lesz. Azt tudtuk, hogy vigyázni kell, figyelni kell. Az osztrák terület egy része szovjet megszállási övezet volt, és a szovjet csapatok őrzései elfoghatták az embert, de úgy látszik, nagyon kevés őrzéskor volt, mert sehhol sem láttunk orosz katonát. Én az amerikai övezetben laktam, összesen fél évet töltöttem Bécsben. Családi ismerősök révén a francia hatóságokhoz fordultam, volt összeköttetésük a bécsi rendőrfőnökségen. A bécsi rendőrfőnökség adott egy hamis személyazonossági igazolványt az én fényképpel, rajta a hivatalos rendőrségi pecséttel, amelyen Johann Kolmann néven szerepeltem. Azért Johann

Kolmann, mert a nevem János és Csokits, a két kezdőbetű J. C., volt olyan ingem, amin rajta volt a monogram. A francia tisztek magyarálták el, hogy ilyen apróságokra vigyázni kell. Ezzel a hamis személyazonossági igazolvánnyal sikerült átutaznom az orosz megszállási övezeten Bécsből Salzburgig. Ott dolgoztam hat hónapig. Salzburgban találkoztam egy barátommal, aki illegálisan továbbment Svájcra, ő elküldte nekem egy levelében a térképet, felrajzolta, hol kell átmenni a határon, hogy ne fogják meg az embert. Sikerült fölkerülnöm a vonatra, az elvitt Zürichig, Zürichből Baselig. Basel a francia határon van, kettős város, csak összeépült. Rendőrrel nem találkoztam, eljutottam a pályaudvarra, felültem a vonatra, és reggelre már Párizsban voltam. A barátom, egy pap bekísért rendőrfőnökségre, az ő ajánlására kaptam ideiglenes tartózkodási engedélyt.

„Lélek, lélek,
messze még?
Csöndes órád
lesz-e még?”

Csillan-e még női ajkon
szilvaizű őszi alkony?

Lélek álma
el ne hagyj,
létem pille-
szárnya vagy!

Gyermekóhaj férfiszájon
nyári szellő téli tájon.

Lélek, lélek,
el ne hagyj,
fagyos úrben
meg ne fagyj!

Csillagokkal pirkadó tél,
hány halottnak tündököltél?”

(Animula...)

A legkülönbözőbb alkalmi munkákból éltem, gyűjtöttem ócska papírt, dolgoztam az UNESCO nyomdájában, voltam az UNESCO-nál küldönc, egy évig műanyagok gyártását tanultam egy állami műhelyben. A tanonképző augusztusban szünetet tartott, és azt mondták, hogy a szünet végén lesz a vizsga, amin majd eltanácsolnak. Kijártam a Luxemburg-kertbe, olvasgattam Rilke verseit, és a *Levelek egy ifjú költőhöz* című művét, amelyben tanácsokat ad egy fiatal költőnek az élet és főleg a költészet kérdéseiben. Ott érlelődött meg bennem az az elhatározás, hogy folytatom azt, amit Magyarországon '46-ban megkezdtem, a versírást, és hogy komolyan veszem, hogy nem csak úgy firkálok, hanem megpróbálom magamat kiképezni. Az önképzésen kívül más módomban Párizsban nem kínálkozott.

A Szabad Európa Rádióknak volt egy verspályázata, arra beküldtem egy versciklust, *A pusztulás könyvét*. Szerencsém volt, megnyertem az első díjat. Meghívtak Münchenbe. Szóba került, hogy esetleg kaphatnék ott állást, bár nagyon nehéz volt akkor, mert igen sokan pályáztak. Nyolc hónapig ott maradtam mint szerkesztőségi gyakornok, de olyan rossz volt a légkör, és olyan dolgok történtek, amelyeket nem tudtam elfogadni, hogy '54 májusában visszamentem Párizsba.

Itt ért a magyar forradalom híre. Néhány napig nem is lehetett világosan látni Párizsban, hogy mi történik otthon, illetve mi lesz belőle. Csak azt lehetett olvasni az újságokban, hogy harcok folynak Budapesten. Amikor az orosz csapatokat kivonták Pestről, és úgy tűnt, hogy a forradalom győzött, mindenáron haza akartam menni. El is indultam, de nem volt pénzem. Vonaton kellett utaznom Németországon keresztül. Münchenbe érve kiderült, hogy az

osztrákok nem fognak beengedni, mert Nyugatról érkező magyarokat nem engedtek átutazni Magyarország felé, attól való félelmükben, hogy azokat Magyarországon az oroszok elfogják, és ha megtudják, hogy azok Ausztrián át érkeztek, akkor azt fogják mondani, hogy ez valami provokáció. Még azt a kifejezést is hallottam, hogy azt fogják mondani, fasiszta szabadcsapatok vonulnak át. Az osztrákok akkor nagyon aggódtak, mert egy éve vonultak ki az orosz csapatok tőlük, és féltek, hogy visszajönnek. Ismerőseim mégis kijárták az osztrák konzulátuson Münchenben, hogy beutazhassak. Kaptam vízumot. Mire Bécsbe értem, addigra megkezdődött az úgynevezett második szovjet beavatkozás november 2-a és 4-e között. Lementem a határig, özönlöttek ki az emberek, és mondták, hogy itt ebből már nem lesz semmi, mert az orosz csapatok ott vannak Budapesten és az egész országban. Nem fogok tudni visszajutni Pestre. Soha nem tudtam megbocsátani magamnak, hogy amikor kitört a forradalom, nem voltam Magyarországon. Mert életkoromnál fogva is ott lett volna a helyem.

„Még a Földön nincs egy Holdam,
a Holdon se legyen földem,
akik lábam is lenyesnék,
ne mondják, hogy elrepültem.

Amíg embert öl az erkölcs
és a törvény félreléphet,
a tudomány bármit ígér:
koporsószőg minden képlet.

Ahol pöffeteg rakétát
hízlat százezer bére,
ember nem lehet kíváncsi
a vámpírok ünnepére.

Döglött kutyák és remények,
úrhajók és hazugságok
csészealjas logikája
kormányozza a világot.

*Ideértünk. A hatalom
hencegget, hogy el tud szállni.
Olyan világot neveljen,
hogy ne kelljen emigrálni.”*
(Veretes migrate coloni...)

'63-ban a Szabad Európához vissza kellett mennem, kellett, mondom, mert anyám kért rá. Ő akkor már Amerikában élt, Seattle-ben dolgozott, az egyetemi kórház laboratóriumában, a Szövettani Intézetben. Szaladt egyszer egy autóbusz után, elesett, eltört a medencecsontja. A kórházból írta, hogy az én tengő-lengő nomád életemet, hogy soha nincs állandó állásom, munkám, létbizonytalanságban élek, nem bírja már. Elég baj az, hogy kórházba került, legalább azt tegyem meg, hogy vállaljak állást, ne kelljen értem aggódnia. Az ok, amiért nem vállaltam állandó állást sokáig, igen egyszerű volt: írni akartam magyarul, és ha az ember külföldön él, ez nem olyan könnyű. Ha az ember valamilyen állandó állást vállal egy idegen országban, akkor ott más nyelven kell beszélni, szóval olyan állásra lett volna szükségem, ahol magyarul beszél mindenki. Egész különös véletlen folytán éppen Münchenben ért anyám levele. Volt kollégáim közölték, hogy megüresedett egy fordítói állás a monitoring osztályon. Utána átkerültem a hírosztályra, és ott dolgoztam még nyolc évet.

A Szabad Európa Rádiónál éreztem magam a lehető legrosszabbul. Ha nem anyám az, aki kéri, hogy vállaljak állást azonnal, nem léptem volna oda vissza. Nagyon furcsa volt a helyzet ott, az amerikaiak úgy bántak velünk, mint a fehér négerekkel. A vezetőséget ők választották ki. A vezetők nem voltak alkalmasak a feladatok ellátására főleg személyzeti kérdésekben, de politikailag sem. A forradalom alatt is, ez közismert, furcsa dolgok történtek. Nagyon jól láthatták, hogy mi lesz a vége, ellenállásra biztatták az embereket mégis, és azt sejtették, hogy Nyugatról támogatást várhatnak, pedig tudták, hogy ez nem igaz. Volt előzetes cenzúra, és volt utólagos cenzúra. Főleg a forradalom után, akkor már nagyon, mert a Szabad Európát némileg joggal azzal vádolták, hogy hozzájárult a forradalomhoz. Az, hogy a Szabad Európa szította a forradalmat, természetesen ostobaság. De az, hogy volt szerepe a forradalom alatt vagy talán a forradalom előtti évben, amikor léggömbökön küldtek röplapokat, és a Dunántúl fölött ledobták, nem vitás. A forradalom után átszervezték az egészet, felelősebb vezetőket helyeztek oda, és vigyáztak arra, hogy mi hangzik el. Bár ismétlem, nem annyira a magyarok, a Szabad Európa Rádió magyar osztályának a munkatársai voltak felelősek, hanem a főnökeik, vagyis az amerikaiak, leginkább az úgynevezett politikai tanácsadó, egy bizonyos Mr. Griffith.

*„Azt mondják, felejtsem el
anyámat, aki szült. Apámat, aki nemzett,
mert él az ember, s a népek kihalnak
felejtsem el a forradalmat,
a súlyt, mitől guggolva él a nemzet,*

*felejtsem, mi történt Budapesten,
Pécsen, Miskolcon, Magyaróváron,
hogy négykézláb hoztuk az országhatáron
a bevezert drága elvet,
mit most a Nyugat elvet,
és azt kéri tőlem, legyek már végre józan,
felejtsem el a nyelvet,
beszéljek más nyelven, beszéljek másról:
hindukról, Holdról, haladásról,
békéről és a készülő
nagy összefogásról,
mert minden jobb lesz már holnap,
mondják a nagyhatalmak,
csak én beszéljek másról,
ne hősokról, árulásról,
Tarcsáról, Reeskről, Vácról,
Molotov-koktélos srácról,
mert úgy mondják, senkinek se használ,
ha elmondom, mi történt velünk
Győrött, Kanizsán, Kiskunhalasnál,
mi fáj minálunk mindenkinek,
Nagy Imrénének és Mindszentynek,
ne esküdjek földre, égre,
megtisztult nemzedékre,
milyen új rendet
teremthet
a hűség,
mikor észnek, szívnek, karnak
szabad az egyszerűség,
de mondjak már búcsút végre
minden magyarnak,
bölcsoének, ravatalnak –
hogy hallgassak:
ezt kéri tőlem szépen,
a történelem nevében,
a nagyhatalmak!*

*Hiszen minden jobb lesz majd holnap –
csak felejtsem el, mit reméltem,
hogy élhessek bizánci nyugalommal,
bölcse és kiherélten.*

(...)

*Beszélnék hozzám, biztatnak gyakran,
feledni nem tudok,
de élve maradtam –
ha kérdeznék, nincs mit felelni,
torkon ragad az iszony:
hazug jövőbe nézek,
holtak borából iszom.”*

(Ha elmondom, mi történt
velünk... – részlet)

A rádiónál az üzemi bizottságban is dolgoztam, ahol sok mindent megtudtam, amit különben nem terjesztettek. Nagyon elegendő lett a rádióból. Amerikában a szenátust felháborította, hogy az amerikai kormány nem közölte a nyilvánossággal és főleg a szenátussal, hogy a Szabad Európát a CIA pénzeli, tehát valójában a CIA szócsöve. Amikor ez kiderült, be akarták szüntetni a rádiót. Fullbright szenátor, aki a szenátus külügyi bizottságának volt az elnöke, nem engedte, hogy a minden évben szokásos költségvetési tervezet a szenátus elé kerüljön. Sokáig úgy tűnt, hogy meg is szűnik a rádió. Emlékszem, volt egy nap, amikor vasárnap dolgoztam délelőtt ..., bejött a hírosztály vezetője, és azt mondta: „Gyerekek, lehet, hogy holnap már nincs munkánk, nincs pénz, holnaptól kezdve nincs pénz. Bezárják a rádiót.” Elbocsátottak sok embert, és felajánlották, hogy aki önként felmond, önként elhagyja a rádiót, annak egy évi térítést adnak. Éltem a lehetőséggel, vissza akartam menni Párizsba. Fél évig ideoda ment a huzavona, hogy elfogadják-e a felmondásomat vagy sem, aztán elfogadták, és ez alatt az idő alatt hallottam egyik párizsi barátomtól, hogy a BBC-nél Londonban, a magyar osztályon megürült egy szerkesztői állás, és azt megpályázhatom. Ezt tettem. Nincs mese.

*„Tudni szeretnétek, mi a mese vége?
Piroska bizony a farkas felesége,
boszorkány neveli Jancsit és Juliskát,
Csipkerózsának a herceg főz puliszkát,
óriás már nincsen, elkopott a lába,
albérletben lakik a vasorrú bába,
János vitéz ávós, Iluskát akasztják,*

*Aladdin lámpáját zsbivásáron osztják,
a szovjet Münchhausen a Holdból integet
s millió Robinson szolgálja Pénteket.”
(Dióhéjban – Nincs mese)*

A BBC-nél nincs annyi ember, akkor se és később se volt, mint a Szabad Európánál, ahol a rádió

fénykorában százhusz magyar dolgozott a magyar osztályon, később már csak száz meg kilencven, de a BBC-n összesen tán ha húsz ember volt, úgyhogy mindenkinek mindent kellett csinálni. Híreket kellett fordítani és felolvasni, kommentárokat fordítani, mikrofonba olvasni, voltak saját műsorai az egyes szerkesztőknek. Otthon megírtam a műsoromat, aztán mentem csak be a stúdióba felvenni, később már rendeztem is. És időnként, az utolsó néhány évben, ha a magyar osztály főnöke és helyettese távol voltak, akkor osztályvezető voltam ideiglenesen. Néha csak egy-egy napra, előfordult, hogy két-három hétre is, ez volt a lényege az ottani munkámnak. Voltak különböző műsoraim, úgy próbáltam alakítani őket, hogy időszerű kérdésekhez szatirikus glosszákat vagy széljegyzeteket

fűzhessek, így kicsit elmondhatom, hogy valóban mit gondolok. Édesanyámat említettem a Szabad Európa Rádióval kapcsolatban. Ő volt az egyetlen rokonom, öhozá ragaszkodtam a legerősebben. Ő hiányzott a legjobban, amikor el voltunk szakítva egymástól.

Ő odahaza, én külföldön éltem, és a levelezés is nehéz volt. Bár azt is meg kell említenem, hogy otthon hagyott verseimet ő küldte utánam, éspedig úgy, a Rákosi-korszakban, hogy a Szabad Néphe becsavarta őket szépen, papírszalaggal átkötötte, és elküldte Párizsba, mert a Szabad Népet nem vizsgálták meg. Amikor kijött, akkor már tudtunk levelezni. Párizsba jött először, '57 nyarán, mikor kiengették. Mindene otthon maradt, csak meghatározott mennyiségű poggyással utazhatott. Egy hónapot töltöttünk együtt, az nagyon szép volt, de tovább kellett utaznia, mert énnekem akkor még nem volt állásom, úgy értem, olyan állásom, amelyből őt el tudtam volna tartani. Továbbutazott a húgához, először Brazíliába, aztán amikor a húga az Egyesült Államokba visszatért, akkor követte, először Californiába, azután Arizonába. Akkoriban derült ki, hogy súlyos beteg. A rákműtét után meglátogattam. Aztán kiújult a betegség, és még egyszer meglátogattam Seattle környékén. Különös amerikai intézmény ez az aggok települése, ahol csak ötven fölötti emberek lakhatnak. Éjszaka egészen kísérteties, mert a sok öregember közül mindig beteg valaki. Egész éjszaka lehetett hallani a mentőautók szirénázását. Nagyon furcsa érzés. Az is furcsa volt, hogy amikor az ember kiment abba

a gyönyörű parkba, csupa öregemberrel találkozott. Mintha lett volna egy harmadik világháború, amelyben minden fiatalember meghalt, és csak az öregek maradtak meg. Ilyen science fiction-szerű természetellenes légkör volt. Ő ott élte utolsó éveit a mostohaapámmal. Mikor már nagyon beteg volt, nem engedte meg, hogy újból, utoljára meglátogassam. Azt akarta, hogy tartsam meg úgy az emlékezetemben, amilyen mindig volt. Mert azt kell mondanom, anyám szép asszony volt, és erre büszke is voltam.

*„Anyám a végén megvakult.
Istene úgy kapcsolta ki lelkében a fényt,
mint háziúr a villanyt, de ő
a sötétben tovább imádkozott...*

*Utolsó szavát hozzám,
gyógyszerek ködéből suttogó foszlányokat
szinte sehonnan hozta egy huzal
Szilveszter éjszakáján.*

*Méhéből ismerős beszéd zenéje
nem volt annál ősi muzsika nekem,
csak szívének dobverése hajdan
kilenc hónapon át.*

*El-el halt, elhalkult a hang,
mintha a Holdról kiáltana vissza,
és mikor végképp elhallgatott,
a kagylóból hosszan sziszegett a csönd...*

*Füstje elszállt, hamvvedre az ég,
csillámok közt a névtelen homály,
világa néma jelekkel üzen,
vakon sugárzik, mint a szív.”*

(Magánbeszéd)

Külföldön élni huzamosabb ideig, különösen írónak, költőnek természetellenes állapot. Forgathatja az ember, ahogy akarja, végül is ha valakinek, akkor a költőnek otthon volna a helye a természetes nyelvközegben. Ez attól fogva vált komoly problémává, amikor megérttem, hogy nagyon-nagyon sokáig nem fogok hazakerül-

ni, hacsak be nem adom a derekam, és nem kéredzkedem haza, mint azt egyesek tették. És egyrészt meg kellett tartanom a lehetőségekhez mérten a szókincsemet, a nyelvtudásomat, de meg kellett próbálnom fejlődni is, fejleszteni azt, amit csinállok.

Akárcsak a testi fejlődésnek, a szellemi fejlődésnek is vannak fokozatai, és szerintem a nyelvi érettség elég kései. De ez egyedi. Hiszen Petőfi már huszonhat éves korában meghalt, és fiatalon tökéletes, érett verseket írt. Külföldön tovább tart ez a fejlődés, elkerülhetetlenül többet kell foglalkozni a versformákkal, a stílussal, a mondanivalóval, mint annak, aki otthon él a nyelvközegben.

*„Szíjardon csupa íz a szó,
szavadban kenyérillat,
szemed holdjának udvarán
nincs, aki könnyet hullat.*

*Mosolyod izmos, biztató
akác a nyári hőben,
egész világod tiszta tó,
hajnal a levegőben...*

*Otthon és család kellene?
Akácbeszédű asszony?*

*Kemény az akác jelleme:
»A költő álmódjon!«*

*Azt mondd, álmodom, midőn
téli tűzhelyre vágyom?*

*Ábrándra sosem volt időm.
Ébren van minden álmom.*

*Jegével von be minden év:
húsz éve idegenben
magyar Robinson ez a szív.
Hova számúzó engem?”*

(Legszebb a tél... – részlet)

A magyar költőnek, de mint minden más nyelvű költőnek is egyetlen felelete lehet, hogy ír, tollat ragad, mert az kétségtelen, hogy ez a tendencia, a lelki, a nyelvi, az irodalmi kultúra rombolása sajnos valóban

létezik. Van egyfajta kozmopolita irányzat, amely tagadja a nemzeti kultúra jelentőségét, és szerepét minimalizálja, bagatelizálja, ha lehet, el is távolítja a figyelem központjából. Én most már keveset publikálok, de tanulmányal is lehet felelni, ha van hozzá megfelelő fórum, folyóirat, és gondolom, hogy azok, akik nem külföldön élnek, mint én, hanem a hazájukban élnek, azoknak más fórumok is rendelkezésükre állnak, elmehetnek találkozókra, szerepelhetnek rádióban, televízióban, ha meghívják őket, és ott elmondhatják, mit éreznek, mit gondolnak. Meg kell vallanom, engem személy szerint különösen bántott odahaza azoknak a magatartása, akik minden módon arra törekedtek, hogy ne beszéljünk Erdélyről, a Felvidéken, Délvidéken, Kárpátalján, az ausztriai Örségben élő magyarokról. Mert ez nacionalizmus. Holott azoknak az összefogása, akik magyarul beszélnek, magyarul írnak, gondolkodnak, éreznek, természetes dolog, és nem nacionalizmus.

Ezt a verset 1994. május 30-án írtam.

*„Végromlásunk színhelyén
csírázik az írmag,
hírmondóban nincs hiány,
erkölcsről is írnak.*

*Darwin rendje megy tovább,
szükkölhet a kétség:
ahol rabolni erény,
gyilkolni se vétség.*

*Gyorsan elévül a bűn,
felejteni érdek:
Ábel emlékünnepe
Káin mond beszédet.*

*Intézményes délibáb,
tótágast áll minden –
ha szabad vagy: éhezél,
ha rab: meghalsz ingyen.”*

(A felejtés korából)

1987-ben Andorrában telepedtem le. Mint annyi minden az életben, ez is véletlen volt. Eredetileg nyugdíjaztatásom után nem ide készültem. De másik tervem, a Kanári-szigetekre szerettem volna költözni, különböző, részben anyagi okokból, csődött mondott. Olvastam az itteni lehetőségekről, és idejöttem körülnézni. Hihetetlenül jó és egészséges a klíma, bár a tél nagyon hosszú, novembertől májusig tart, a közbiztonság jó, nincs betörés, nem támadják meg az utcán az embereket, mint nagy nyugati városokban. Adómentesség volt, bár ezen a téren most már vannak változások. Természetemnél fogva én nem vagyok hegyi lakó, jobban érzem magam a síkságon, de az kétségtelen, hogy itt nagyon szép ez a hegykoszorú, amely körülzár, és meg is lehet szokni. Valójában az vonzott ide, ha a vonzás szót akarjuk használni, hogy reméltem, zavartalanul és mindenféle befolyásoktól mentesen tudok dolgozni. Hátralévő időmet, éveimet írással tölthetem, megírhatom azt, amit korábban munkahelyeimen az elfoglaltságom és azzal járó kifacsartság állapota miatt nem tudtam megírni.

„Legvégül néhány szó marad:

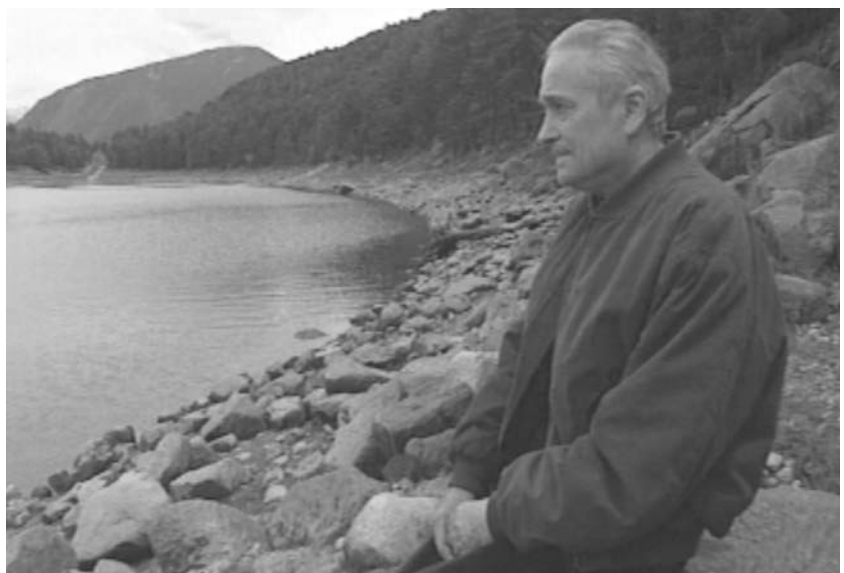
fekete, fehér,
só és homok.

Fekete só
és fehér homok.

Sakktábla. Kősvivatag.

Szürkén kering a Hold,
hamvába fül a Nap,
a tűz, a víz régen kiholt,
itt nem lesz többé, ami volt,
a Föld sötét marad.

Se én, se te, se ő,
se fény, se levegő,
ahol már semmi nincs,
csak homály és pusztaság:
a lét elmállott morzsái közt

feszül a tér,
lűkttet az idő.”

(Armageddon – részlet)

Volt is, van is honvágyam, de már a kezdetben megtanultam, hogy ezt nagyon fegyelmelni kell, mert veszélyessé válhat. Főleg, mikor az ember még csak néhány évet töltött külföldön. Az első évek a legnehezebbek. Amikor látja az ember, hogy körülötte hogyan süllyednek el honfitársak. Párizsban, tehát az emigráció második évétől kezdve figyeltem ezt: emberek elzüllöttek, öngyilkosságot követtek el, olyanok is, akik verset írtak, novellát, szóval íróknak, költőnek készültek, és nem bírták el az otthon, a haza hiányát, és nem tudták megszokni az új országot, ahol laktak.

Számomra az írás terápia. Segít az életben maradáshoz. Nekem főleg ezekben a kezdeti években rendkívüli módon segített. Részben ezért is kezdtem el újra írni, mert miután Magyarországot elhagytam, tizennyolc hónapig semmit sem írtam, csak Párizsban kezdtem el újra írni. Ösztönösen is, tudatosan is, hogy magyarul gondolkozzam, érzek, és hogy ezt ki tudjam fejezni, és hogy segítsék magamon.

„Vagyok, ami voltam,
mielőtt meglettem,

s oda térek holtnak,
ahol születtem.

Teremtőm a minden,
a semmit nem hiszem,
nem voltam, nem leszek
magamban semmi sem.

Volnék tiszta tenger
tükre a tudatban,
vagyok iszapos csöpp:
zavaros, tudatlan.

Volnék eleven tűz,
csillag a sötétben:
holott minden fénycsöpp
ellobban az égen.

Volnék a végtelen,
önmagát szemlélvén:
s beléolvad létem,
amidőn átelném.

Vagyok, ami minden
időben időtlen:
létezés, amelyből
meghalni kinőttem.

Voltom, ami lettem,
létem: ami vagyok,
leszek, ami holtom
homályán túlragyog.”

(Leendő voltomról)

Jánosi Antal